



ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1721–1825 РОКАХ

Олександр Іщенко,

*аспірант кафедри конституційного права юридичного
факультету КНУ імені Тараса Шевченка*

Вибудування ефективної політико-територіальної системи держави значно залежить від ступеня врахування історичного досвіду територіальної організації складових земель.

Адміністративно-територіальний устрій незалежної України, успадкований нею від УРСР, є певною мірою продовженням традицій територіально-просторової організації Російської імперії часів її територіального оформлення. З огляду на це, висвітлення процесів реформування адміністративно-територіального устрою українських земель в історичній ретроспективі особливо важливе.

Загальні питання історії адміністративно-територіального устрою України вивчалися різними поколіннями науковців, таких як: М. Владимирський-Буданов, Я. Верменич, М. Грушевський, М. Дністрянський, Д. Дорошенко, К. Неволін та ін. Дослідженню ж спеціально-юридичних аспектів адміністративно-територіальних перетворень не приділено достатньої уваги й досі. Особливий інтерес становлять питання конституційно-правового закріплення загальноросійського імперського устрою на українських землях.

Метою статті є осмислення конституційно-правового виміру трансформації автономного полково-сотенного устрою українських земель у централизовану губернсько-повітову систему російського зразка, інвентаризація й аналіз юридичних актів, які закріпили відповідний перехід, аналіз

динаміки трансформації та просторової конфігурації українських адміністративно-територіальних одиниць у складі Російської імперії у 1721–1825 роках. Окремий предмет нашого дослідження становлять офіційні конституційно-правові акти з питань територіального устрою українських земель, що опубліковані ще в 1830 році у Першому зібранні Повного зібрання законів Російської імперії.

Друга половина XVII–XVIII століть ознаменувалися поступовим перетворенням України-Гетьманщини із самостійної республікансько-демократичної держави з полково-сотенним адміністративним устроєм під протекторатом Росії спершу на політичну, потім — на адміністративну автономію, а з 1782 року — на російську провінцію із незначними територіальними особливостями. Втім, до середини XVIII ст. на підконтрольній Росії території Лівобережжя все ще існувало 10 автономних полків: Ніжинський, Чернігівський, Стародубський, Прилуцький, Київський, Переяславський, Лубенський, Гадяцький, Миргородський і Полтавський [1, 317], — а територія Вольностей Війська Запорозького низового становила окрему військово-адміністративну одиницю у складі 8–10 округів (паланок) [2, 157–162]. Слобожанський, Острогозький, Охтирський, Сумський, Харківський та Ізюмський полки проіснували до 1764 року.

Наступ на автономію українських земель супроводжувався, зокрема,



ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

підпорядкуванням адміністративно-територіальної полкової системи царській (згодом — імперській) владі. 18.12.1708 року цар Петро Олексійович поділив територію Росії на 8 губерній, 2 з яких частково утворені на українських землях (Київська й Азовська) [3, 436–438]. В основу губерньського поділу було покладено шведську трирівневу модель устрою території, з якої зробили виняток: «приходи» як низова ланка поділу не створювалися [4, 49–50]. Губернії поділялися на провінції. Офіційно поділ на провінції закріплювався з 29.05.1719 року [5, 701–710], проте фактично у джерелах провінції згадуються ще з 1711 року. Утворення їх відбувалося в адміністративному порядку [6, 23–25] на основі торгових провінцій 1699 року [7, 653–654]. Провінції склалися з уїздів. Кілька товариств у межах уїзду, за можливості, складали волость. Первинною адміністративною одиницею мало стати сільське товариство, що могло складатися з цілого поселення чи його частини або із кількох місцевих селищ [8, 271]. Київська губернія мала складалася з 4, а Азовська з 5 провінцій. Однак, після реформи і аж до 1782 року Гетьманщина (Малоросія) зберігала полковий устрій [9, 109].

У 1723 році вже імператор Петро I своїм указом зобов'язав призначати росіян на посади малоросійських полковників [10, 26]. Для фактичного усунення вищого полкового керівництва від влади нерідко застосовувався інститут «наказництва» (тимчасового виконання обов'язків), коли номінально призначався наказний полковник, проте юридично посада залишалася вакантною до призначення благонадійної особи чи управління полковими справами передавалося російським військовим владним структурам. Імперська влада системно втручалася у вирішення територіальних питань у межах українських полків [11, 943–944], чинила українцям перешкоди до заселення вільних зад-

ніпровських земель [12, 729–731] тощо. 10.11.1764 року було остаточно ліквідовано інститут гетьманства, котрий спочатку замінювався Малоросійською Колегією [13, 961–962], а з часом — прямою імперською губерньською адміністрацією.

Активізація російських адміністративно-територіальних перетворень на українських землях припала на 1764 рік, коли було утворено Новоросійську губернію [14, 657–663], а Слово'яно-сербське поселення перетворено на Катериненську провінцію цієї губернії [15, 795–799; 16, 842–843]. Тоді ж містечка Кременчук і Власівка, як низка інших, були приєднані до Новоросійської губернії [17, 894–895]. Включення малоросійських Полтавського полку містечок до складу новоутвореної губернії спровокувало виступи серед місцевого населення, що потягло за собою повернення низки містечок до складу Малоросії [18, 71–72]. Новоросійська губернія складалася із 4 провінцій, зокрема Бахмутську [20, 116], а її центром став Кременчук [21, 102–103].

Того ж 1764 року Слобідську Україну було перетворено на Слобідсько-Українську губернію [22, 1003–1007] із центром у Харкові, а на основі Слобідських полків створено провінції із центрами у Сумах, Охтирці, Острогоську й Ізюмі [23, 194–195]. Ліквідація автономного устрою викликала на Слобожанщині хвилю народного незадоволення, проте адміністративні зміни відвернути такі не вдалося [24, 411]. Уже в 1780 році Слобідсько-Українська губернія перетворюється на Харківське намісництво у складі 15 уїздів: Харківського, Чугуївського, Вовчанського, Золочівського, Валківського, Охтирського, Краснокутського, Богодухівського, Сумського, Миропільського, Білопільського, Лебединського, Недригайлівського, Хотмижського та Ізюмського. Тож, низка місцевих містечок перейменовувалася у міста [25, 931–932], а згодом затверд-



жувалися їхні герби [26, 273–275]. Губернське правління відкрите у Харкові 07.11.1780 року [27, 1023–1024]. Такі зміни мали головну мету — знівелювати національні особливості територіальної організації Слобожанщини, уніфікувати місцевий устрій із загальноімперським.

Автономії земель Запорозької Січі було покладено край 03.12.1775 року, тобто з моменту приєднання їх до Новоросійської губернії; Січ ліквідувалася [28, 190–193]. У цьому ж році на берегах Азовського моря було створено у складі Азовської та Бахмутської провінцій нову губернію зі старою назвою — Азовська [29, 55–56]. У 1777 році від Новоросійської до Азовської губерній була передана Єкатерининська провінція [30, 563]. З 1778 року центром Азовської губернії мало стати місто Катеринослав [31, 730].

Надійним правовим інструментом уніфікації територіального устрою земель імперії в руках Москви стали Установи для управління губерній, прийняті ще 1775 року, проте введені на українських землях поступово. Згідно з положеннями цього акта територія імперії мала поділятися, переважно, на губернії (намісництва). Критерієм для утворення губернії (намісництва) була кількість населення у 300 000–400 000 осіб. Офіційно відживання терміна «намісництво» відмовились у другій половині 90-х років XVIII століття. Тоді ж намісництвами стали називати об'єднання кількох губерній [32, 51–52]. У разі потреби в губернії утворювались області (провінції). Намісництва й області поділялись на уїзди чи округи з кількістю населення 20 000–30 000 осіб [33, 229–304]. До 1781 року остаточні межі губерній, областей та округів не було визначено, тому для пришвидшення розмежувальних робіт створювались спеціальні комісії [33, 124–126].

16.09.1781 року Установи для управління губерній було введено в дію на території Гетьманщини-Малоросії.

Так, створювались Київське [35, 223], Чернігівське та Новгородсько-Сіверське намісництва, кожне у складі 11 уїздів, із перейменуванням уїзних містечок, а в Новгородсько-Сіверському намісництві також села Засухи та поселення Суражичі в міста [36, 246–247]. Урочище відкриття Київського, Чернігівського та Новгородсько-Сіверського намісницьких правлінь припало на 9, 19 та 27 січня 1782 року відповідно [37, 388; 461]. У наступному році московською владою були затверджені герби уїзних центрів зазначених трьох Малоросійських губерній [38, 576–578].

У 1783 році на основі тих же положень Установ для управління губерній, Новоросійську й Азовську губернії об'єднали в Катеринославське намісництво з 12 уїздами з правом збільшення у подальшому кількості уїздів і утворення окремої області за поданням генерал-губернатора [39, 889]. Генерал-губернатор князь Потьомкін скористався зазначеним правом, тому вже на початку 1784 року губернія стала складатися з 15 уїздів [40, 10–11]: Катеринославського, Новомосковського, Алексопольського, Кременчуцького, Полтавського, Костянтиноградського, Слов'янського, Бахмутського, Донецького, Маріупольського, Павлоградського, Херсонського, Ольвіопольського, Єлисаветградського й Александрійського [41, 11–12]. У тому ж році уїзний центр з Ольвіополя було перенесено до колишнього посаду Новий Миргород, який перейменовувався в місто, з відповідним перейменування округу. Ольвіополь залишено в статусі посаду [42, 206]. Указом від 01.06.1789 року [43, 37–38] від Київського до Катеринославського намісництва передане було місто Градище, з перенесенням у це місто з Кременчука адміністративного центру Кременчуцького уїзду та перейменуванням уїзду у Градижський. Губернський центр із Кременчука перемістився до заснованого на правому березі Дніпра біля Кайдака



Катеринослава. У 1792 році Катеринославська губернія поповнилася землями між Бугом і Дністром, які Росія відбрала в Туреччини [44, 301]. Далі в 1794 році уїзні міста Новомосковськ і Алексополь із збереженням їхніх назв та статусу були переведені в містечка Новоселицю та Царицинку відповідно [45, 564–565]. У 1795 році уїзне місто Александрія було переведено на місце містечка Крилова, перейменованого у Александрію [46, 736]. У 1796 році місто Кременчук було укрупнене за рахунок приєднання до нього містечка Крюкова із підпорядкуванням цього містечка Кременчуцькому магістрату [47, 930].

На початку 1784 року з отриманих від Туреччини земель Кримського півострова й Таманського острова була створена Таврійська область [48, 17–18], що складалася із 7 уїздів: Сімферопольського, Левкопольського, Євпаторійського, Перекопського, Дніпровського, Мелітопольського та Фанагорійського [49, 20]. У 1796 році Таврійська область приєднується до Новоросійської губернії.

Малоросійські губернії, що не зазнали суттєвих територіальних змін із 1782 року, за указом від 29.09.1791 року [50, 255–256] підлягали реформуванню. Передбачалося утворити кожну губернію у складі 10 округів. Від Чернігівської до Київської губернії було приєднано місто Гадяч із Зеньківською та частиною Лохвицької округи. Зеньків же перетворено на посад і приєднано до Гадяцької округи. Натомість, до Чернігівської від Новгородсько-Сіверської губернії було передано місто Конотоп з округою. Учинялися такі дії для вирівнювання кількості населення в розподілі за уїздами. Згодом у 1796 році відділені від Мінської, Волинської та Брацлавської губерній та приєднані до Київського і Чернігівського намісництва містечка Канів, Корсунь, Богуслав, Васильків, Димер, Речиця були призначені уїзними містами [51, 966–967].

30.11.1796 року три Малоросійські намісництва об'єднуються в одну губернію з центром у Чернігові. Колишній Полтавський полк, місто Кременчук колишнього Миргородського полку із містечками та поселеннями, а також інші уїзди, що були відділені до складу Новоросійської (Катеринославської) губернії, поверталися до складу Малоросії. Місто Київ з округою відділявся від Малоросії з метою сформування в подальшому нової губернії із земель, які відходили від Польщі [52, 212–213].

Після приєднання від Польщі до Росії у 1793 році деяких західних українських земель, на основі Установ для управління губерній були утворені Ізяславська та Брацлавська губернії [53, 417–419], а вже у 1795 році із земель Брацлавської, Ізяславської губерній та Кам'янецької області створено Брацлавську, Волинську й Подільську губернії [54, 691–692].

Брацлавська губернія складалася з 13 округів: Брацлавського, Вінницького, Літинського, Хмільницького, Сквирського, Гайсинського, Тульчинського, Ямпільського, Могилівського, Махновського, Липовецького, П'ятигорського та Бершадського [55, 700–701]. Губернським містом визначено містечко Брацлав, однак адміністрація розміщувалась у Вінниці [56, 701]. Губернське правління відкрито у Вінниці 20.02.1796 року [57, 874], а вже 12.12.1796 року Брацлавську губернію ліквідують внаслідок нової адміністративно-територіальної реформи.

Волинська губернія складалася з 13 округів: Новоград-Волинського, Лабунського, Заславського, Острозького, Рівненського, Домбровицького, Овруцького, Радомишльського, Житомирського, Чуднівського, Луцького, Володимирського, Ковельського; а Подільська із 12 уїздів: Кам'янецького, Ушицького, Вербівецького, Зінківського, Груденського, Проскурівського, Летичівського, Старокостянтин-



нівського, Базилійського, Ямпільського, Кременецького та Дубенського [58, 727–728]. Губернським містом Волинської губернії визначено Новоград-Волинський, що мав бути облаштований за рахунок придбання додаткових приватновласницьких земель містечка Звягель, проте губернське правління на перехідний період розташовувалося в Житомирі [59, 234]. Волинське намісництво офіційно було відкрите в Житомирі 6.12.1796 році [60, 940], а в 1804 році Житомир офіційно став губернським містом [61, 403]. Центром Подільської губернії став Кам'янець-Подільський. Волинські міста Житомир, Овруч, Луцьк, Володимир, казенне містечко Ковель, а також подільські міста Летичів, Кременець, казенні старостинські містечки Проксурів, Ушицю та Вербівець перетворено на уїзні міста [62, 728].

27.01.1795 року з частини земель Брацлавської губернії, Херсонського, Єлисаветградського та Новомиргородського уїздів Катеринославського намісництва, а також із земель, отриманих від Туреччини, було створено Вознесенську губернію. Губернським центром у перспективі мало стати новозасноване місто Вознесенськ в околицях містечка Соколів, а тимчасово губернське правління влаштовувалося у Новому Миргороді. Намісництво розділялося на 12 уїздів з окружними містами у Вознесенську (із приписним містом Очаковом), Херсоні (приписні міста Миколаїв та Берислав), Єлисаветграді, Новомиргороді, Богополі, Тирасполі (приписні міста Одеса, Овідіополь, Дубосари, Григоріополь), Єленську (колишня Балта [63, 753]), Ольгополі (колишній Чичельник), Умані, Єкатеринополі (колишнє містечко Калніболото), Чигирині та Черкасах. Одночасно, з метою територіального та демографічного вирівнювання, від Київського намісництва до Катеринославського передавалися Хорольська та Миргородська округи, а до Чернігівського —

Гадяцький уїзд [64, 641–644]. Пріснувала Вознесенська губернія недовго — до 12.12.1796 року.

Кінець 1796 року ознаменувався проведенням чергової адміністративно-територіальної реформи. Указом від 12.12.1796 року було здійснено новий розподіл імперії. За результатами цього поділу українські землі увійшли до складу Слобідсько-Української (колишня Харківська), Новоросійської (колишня Катеринославська), Малоросійської, Волинської, Подільської та Київської губерній. При цьому, Слобідсько-Українську губернію відновлено в кордонах часів її заснування; Вознесенська губернія й Таврійська область ліквідовувалися, а їхні землі, крім повернутих Слобідсько-Українській губернії та Малоросії, передавалися до Новоросійської губернії. Волинська, Подільська та Київська губернії створювалися із повернутих від Польщі українських земель [65, 229–230].

01.05.1797 року Слобідсько-Український губернатор доніс у Москву про виконання Указу від 12.12.1796 року щодо Слобідсько-Української губернії у частині встановлення меж губернії та визначення місцевими центрами міст Харкова, Сум, Охтирки, Богодухова, Ізюма, Острогжська, Куп'янська, Богучар, а також слобод Змієва та Старобільська [66, 601–603]. У серпні того ж року від Воронежської до Слобідсько-Української губернії були приєднані місто Біловодськ із округою, великоросійські поселення Богучарського округу, що перебували в межах колишньої Слобідської України, та слобода Мостки [67, 702–706].

29.12.1797 року імператор конфірмавав доповідь Сенату щодо виконання інших положень указу від 12.12.1796 року. Відповідно до змісту доповіді, Новоросійську губернію із центром у Катеринославі [68, 852] було поділено на 12 уїздів; до Подільської та Київської губерній були передані колишні польські землі, що вважалися



належними до Вознесенської губернії; до Малоросії повернуто Хорольський, Миргородський, Градижський, Полтавський, частина Алексопольського й Костянтиноградського; до Слобідсько-Української губернії — частина Костянтиноградського та Слов'янського уїздів із містом Слов'янськом; інша частина Слов'янського, Донецького і Бахмутського уїздів передавалися Воронежській губернії. Уїздами Новоросійської губернії стали Катеринославський, Єлисаветградський, Ольвіопольський, Херсонський, Тираспольський, Перекопський, Сімферопольський, Павлоградський, Новомосковський, Бахмутський, Ростовський та Маріупольський (із центром у селі Токмаку [69, 532–534]).

Київська губернія з центром у Києві створювалася за рахунок земель Київського, Дмитрського, Васильківського, Корсунського, Богуславського та Канівського уїздів; із Брацлавської губернії перейшли Сквирський, Липовецький, П'ятигірський і Махновський уїзди; від Вознесенської — Черкаський, Чигиринський, Катеринопольський та Уманський; із Волинської переданий Радомишльський уїзд. За новим устроєм губернія складалася з 12 уїздів з центрами в Києві, Чигирині, Катеринополі, Черкаську, Умані, Липовці, П'ятигорі, Сквирі, Махновці, Радомишлі, Богуславі та Васильковці.

Подільську губернію сформовано з Кам'янецького, Ушицького, Вербівського, Зінківського, Груденського, Проскурівського, Летичівського уїздів. Від Брацлавської губернії Подільська отримала Хмільницький, Літинський, Вінницький, Брацлавський, Гайсинський, Тульчинський, Бершадський, Могилівський уїзди; від Вознесенської — Ольгопільський, частину Єленського, Богопільського й Тираспольського уїздів.

Волинська губернія з центром у Житомирі охоплювала території колишніх, зразка 1795 року, уїздів,

окрім переданого Київській губернії Радомишльського уїзду, а також відібраних у Подільській губернії Дубенського, Кременецького, Ямпільського, Базалійського та Старокостянтинівського уїздів. Новими уїзними (повітовими) містами визначено: Новоград-Волинськ, Заславль, Острог, Рівне, Овруч, Житомир, Луцьк, Володимир, Ковель, Дубно, Кременець і Старокостянтинів. Решту уїздів приписано як заштатні до новоутворених.

Малоросійська губернія відтворена в складі 20 повітів із повітовими центрами у Полтаві, Зенькові, Кременчуці, Хоролі, Гадячі, Ромнах, Лубнах, Золотоноші, Переяславі, Пирятині, Прилуках, Козельці, Ніжині, Чернігові, Конотопі, Глухові, Свініці, Новгороді-Сіверському, Стародубі, Мглині. Заштатними містами стали Лохвиця, Глинськ, Березна, Борзна і Городня Чернігівської губернії, Короп, Кролевець, Новомісто, Сураж Новгородсько-Сіверської та Остер Київської губерній, Миргород, Градище і Алексополь колишньої Катеринославської губернії [70, 706–710].

Еклектичність змін зумовила ситуацію, коли в Київській губернії вже в 1798 році уїзний центр із Катеринополя переноситься до містечка Звенигородки [71, 26–27]; Васильківський повіт приєднується до Богуславського, Черкаський до Чигиринського, а Уманський до Звенигородського [72, 421–422]. У 1800 році з П'ятигор до Таращі було перенесено повітовий центр, а сам повіт перейменовано на Таращанський, до якого приєднано Липовецький повіт; Махновський повіт підпорядковано Сквирському, Богуславський — Васильківському, а Чигиринський — Черкаському [73, 396–399]. Подібна ситуація спостерігалася і в Подільській губернії: у 1798 році повітове правління було переведено із містечка Ямполь до містечка Цекиновки, проте назва повіту залишилася колишньою [74, 51]; у 1811 році повітове правління переводилося з Че-



чельника до поселення Рогузки-Чельницької, що перейменовувалася у Ольгополь [75, 1027]. У Новоросійській губернії місто Григоріополь кількаразово змінювало свою назву [76, 318; 35–36]. У Слобідсько-Українській губернії вже 1802 року було відібрано Острогожський, Богучарський й Старобільський уїзди, хоча й відновлені разом із уїздами 3 заштатні міста: Лебедин, Валки і Вовчанськ [77, 85]. Старобільський уїзд повернуто Слобідсько-Українській губернії у 1824 році [78, 7].

У межах досліджуваного періоду заключною хвилею територіальних реформ стали реформи 1802 року. Стосувалися вони Малоросійської та Новоросійської губерній. Ще в 1801 році з'явився указ, яким постановлено підпорядкувати військовим губернаторам деякі прикордонні, а також ті, що користуються особливими правами, губернії. Серед українських земель таким були: 1) Київська, військовому губернатору якої підпорядковувалася й Мінська губернія; 2) Подільська, військовий губернатор якої урядовав також у Волинській губернії; 3) 2 Малоросійські [79, 775–780]. Що це за 2 Малоросійські губернії в зазначеному указі не йшлося. Однак, як показало майбутнє, у 1802 році із Малоросійської губернії було створено Чернігівську та Полтавську губернії, кожну з 12 повітів. Чернігівська губернія створена у складі вже наявних Чернігівського, Козелецького, Ніжинського, Конотопського, Глухівського, Новгород-Сіверського, Сосницького, Стародубського, Мглинського та новоутворених Городницького, Новомистського [80, 772–773], Борзенського повітів; Полтавська — у складі Полтавського, Кременчуцького, Хорольського, Лубенського, Золотоношського, Гадяцького, Переяславського, Пирятинського, Прилуцького, Роменського та новоутворених Костянтиноградського та Миргородського (замість Зеньківського) повітів [81, 59–60]. У бе-

резні 1803 року вийшов новий указ [82, 509–510], яким визначено створити в Чернігівській губернії додатково ще 3 повіти: Остерський, Кролевецький і Суражський; у Полтавській — додаткові повіти з центрами в Зенькові, Лохвиці та містечку Кобиляках. Визначено також адміністративний кордон між Полтавською та Катеринославською губерніями по річці Орелі «з метою відновлення давніх меж Малоросії».

У 1802 році Новоросійська губернія розділяється на 3 нових: Миколаївську, Катеринославську й Таврійську. Миколаївська губернія із центром у Миколаєві, а з 1803 році — у Херсоні [83, 603] (правління відкрито 20.05.1803 року [84, 875–876]), містила Херсонський, Ольвіопольський, Єлисаветградський та Тираспольський уїзди; право подальшого розподілу округів на основі місцевих потреб делегувалося губернатору з наступним затвердженням Сенатом. Катеринославська Губернія із центром у Катеринославі складалася із 6 уїздів: Катеринославського (колишнього Новоросійського), Новомосковського, Павлоградського, Бахмутського, Маріупольського та Ростовського. До Таврійської губернії, з центром у Сімферополі (правління відкрито 30.06.1803 року) та кордонами у межах колишньої Таврійської області, відходили Сімферопольський (Акмечетський), Перекопський (із відділенням до нього частини Маріупольського уїзду за кордонами колишньої Таврійської області), Фанагорійський (який перейменовувався в Тмутараканський), із зарахуванням земель війська Чорноморського, Феодосійський (Кефійський), Євпаторійський (Козловський), Дніпровський та Мелітопольський уїзди [85, 288–291].

Здійснений аналіз дає підстави для таких висновків. Ілюзорні «чистоаркушні» пропозиції створення абсолютно нового, не заснованого на генетичних історичних зв'язках, адміністра-



тивно-територіального устрою України не повинні мати практичних перспектив. При вибудовуванні нової системи територіального устрою слід обов'язково зважати на українські державницькі традиції просторової організації, близькі та віддалені історико-юридичні моделі територіального врядування. Значний реформаційний потенціал вбачається в якісно

оновленому, переосмисленому, проте історично зумовленому розумінні пріоритетів територіальних перетворень на основі принципу континуальності територіального розвитку. Тим паче, що історичного досвіду в Україні більш ніж достатньо. ♦

Список використаних джерел

1. Горобець В. Полково-сотенний устрій Гетьманату // *Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. ; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін.* — К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 314–324.
2. Яворницький Д. І. *Історія запорозьких козаків : у 3 т.* — Т. 1 / Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 1990. — 592 с.
3. Указъ «Объ учрежденіи губерній и о росписаніи къ нимъ городовъ» № 2218 // *Полное собрание законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года (ПСЗРИ).* — Т. IV. 1700–1712. — Санктпетербургъ: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. — 888 с.
4. Богословський М. *Областная реформа Петра Великого. Провінція 1719–27 гг.* — М. : Университетская типографія, 1902. — 585 с.
5. Указъ «Объ устройстве Губерній и об определеніи въ оныя Правителей» № 3380 // *ПСЗРИ.* — Т. V. — 1713–1719. — 781 с.
6. Мрочекъ-Дроздовскій П. *Областное управление Россіи XVIII века до учрежденія о губерніяхъ. Историко-юридическое изслѣдованіе. Часть I. Областное управление эпохи перваго учрежденія губерній (1708–1719 г.).* — М. : Университетская типографія (Катковъ), 1876. — 353 с.
7. Указъ «О составленіи купцамъ, как и въ другихъ Государствахъ, торговыхъ компаній, о росписаніи городовъ по торговымъ деламъ на провинціи, съ подчиненіемъ малыхъ городовъ главному Провінціальному городу и о причисленіи къ слободамъ разночинцевъ, имеющихъ промыслы» № 1706 // *ПСЗРИ.* — Т. III. — 1689–1699. — 691 с.
8. Мартенс Ф. *Лекціи по государственному праву.* — Санктпетербургъ : Типографія С.-Петербуржской одиночной тюрьмы, 1892. — 295 с.
9. Готьє Ю. *Історія областного управления въ Россіи отъ Петра I до Екатерины II.* — Томъ I. — М. : Типографія Г. Лисснера и Д. Собко, 1913. — 480 с.
10. Указъ «О объявленіи Малороссіянамъ что въ Малороссійскіе полки назначаются Полковники изъ Русскихъ» № 4173 // *ПСЗРИ.* — Т. VII. — 1723–1727. — 933 с.
11. Указъ «О причисленіи новопоселенныхъ Заднепровскихъ местъ Россійскаго владенія къ Миргородскому полку; объ устройеніи тамъ крепостей, и о запрещеніи допускать откупщиковъ въ слободы, принадлежащія Миргородскому и Полтавскому полкамъ» № 8813 // *ПСЗРИ.* Том XI. 1740–1743. — 991 с.
12. Указъ «О продленіи поселенія Сербовъ, въ отведенныхъ имъ Заднепровскихъ местахъ; о высылке поселившихся тамъ сходцевъ изъ Малороссіи на прежнія жилища; о вспоможеніи и покровительстве, каковыя должны оказывать начальства поселеннымъ Сербамъ; и объ отводе земель для вновь выходящихъ сей же націи людей между природными Россійскими подданными» № 10.049 // *ПСЗРИ.* — Т. XIII. — 1749–1753. — 959 с.



13. Указъ «Объ учрежденіи въ Малороссіи, вместо Гетманскаго Правленія, Малороссійской Коллегіи» № 12.277 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
14. Височайше утвержденный докладъ «О именованіи Новосербскаго селенія Новороссійскою Губерніею; о поселеніи въ оной полковъ, двухъ Гусарскихъ и Пикинернаго, о плане раздачи земель къ ихъ заселенію» № 12.099 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
15. Височайше утвержденный докладъ «Объ Украинской линіи Славяно-Сербіи; о состоящемъ за той линіею поселеніи и о подчиненіи онаго къ Новороссійской Губерніи подъ единое право» № 12.180 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
16. Указъ «О называніи Славено-Сербіи Провинціею Екатерининскою; о подчиненіи оной Новороссійской Губерніи и о принятіи желающихъ тамъ селиться Малороссіянь» № 12.211 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
17. Височайше утвержденное прошеніе Малороссійскихъ сотенныхъ Старшинъ местечекъ Кременчуга и Власовки «О присоединеніи ихъ местечекъ съ жителями, землями и угодьями къ ведомству Новороссійской Губерніи» № 12.236 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
18. Указъ «О возвращеніи въ ведомство Малороссіи местечекъ, вошедшихъ по новому образованію въ составъ Новороссійской Губерніи» № 12.339 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
19. Указъ «О состояніи Бахмутскому уезду и Бахмутской крепости Коменданту съ гарнизономъ въ ведомстве Новороссійской Губерніи» № 12.376 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
20. Указъ «О состояніи Бахмутскому уезду и Бахмутской крепости Коменданту съ гарнизономъ въ ведомстве Новороссійской Губерніи» № 12.376 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
21. Височайше утвержденный докладъ «Объ учрежденіи, для вновь присоединенныхъ къ Новороссійской Губерніи Провинцій, четырехъ Канцелярій, и о построеніи моста у Кременчуга чрезъ реку Днепръ» № 12.367 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
22. Височайше утвержденный докладъ от 16 декабря «Объ учрежденіи изъ всехъ Слободскихъ полковъ особой Губерніи и о сборе податей на содержаніе и учрежденіе Слободскихъ легкихъ войскъ» № 12.293 // ПСЗРИ. — Т. XVI.
23. Манифестъ «Объ учрежденіи въ Слободскихъ полкахъ приличнаго гражданскаго устройства, и о местопребываніи Канцелярій Губернской и Провинціальной» № 12.440 // ПСЗРИ. — Т. XVII.
24. Манифестъ «О имени осторожности отъ зловердныхъ людей, ищущихъ нарушить благоденствіе, тишину и спокойствіе» № 13.039 // ПСЗРИ. — Т. XVIII. — 1767–1769. — 1040 с.
25. Указъ «Объ учрежденіи Харьковской Губерніи и о составленіи оной изъ 15 уездовъ» № 15.004 // ПСЗРИ. — Т. XX. — Съ 1775 по 1780. — 1043 с.
26. Височайше утвержденный докладъ «Объ утвержденіи гербовъ городамъ Харьковскаго Наместничества» № 15.238 // ПСЗРИ. — Т. XXI. — Съ 1781 по 1783. — 1084 с.
27. Указъ «Объ открытіи Губернскихъ Присутственныхъ местъ въ Харьковѣ» № 15.097 // ПСЗРИ. — Т. XX.
28. Манифестъ «Объ уничтоженіи Запорожской сечи, и о причисленіи оной къ Новороссійской Губерніи» № 13.354 // ПСЗРИ. — Т. XX.
29. Указъ «Объ учрежденіи Азовской Губерніи, съ разделеніемъ оной на две Провинціи Азовскую и Бахмутскую» № 14.252 // ПСЗРИ. — Т. XX.
30. Указъ «О присоединеніи Екатерининской Провинціи къ Азовской Губерніи» № 14.658 // ПСЗРИ. — Т. XX.



ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

31. Указъ «О переводе изъ Белевской крепости Губернскаго Правленія въ городъ Екатеринославль» № 14.777 // ПСЗРИ. — Т. XX.
32. Лохвицкий А. Губернія. Ея земскія и правительственныя учрежденія. Часть 1. — С.Петербургъ: Типографія Ивана Бочкарева, 1864. — 265 с.
33. «Учрежденія для управленія Губерній Врероссійскія Имперіи» № 14.392 // ПСЗРИ. — Т. XX.
34. Указъ «О положеніи границъ между Наместничествами и между уездами каждаго Наместничества» № 15.160 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
35. Київ приєднано до складу Малоросіи ще 20 жовтня 1775 року: Указъ «О Присоединеніи города Кіева къ Молоросіи» № 14.381 // ПСЗРИ. — Т. XX.
36. Указъ «Объ учрежденіи Новгородскаго-Северскаго Наместничества» № 15.227, «Объ учрежденіи Кіевскаго Наместничества» № 15.228, «Объ учрежденіи Черниговскаго Наместничества» № 15.229 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
37. Указъ «Объ открытіи Казанской Губерніи и Кіевскаго Наместничества» № 15.335, «Объ открытіи Черниговскаго и Новгородско-Северскаго Наместническихъ Правленій, и учрежденнаго въ Тверскомъ Наместничестве города Корчевы» № 15.378 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
38. Височайше утвержденный докладъ «О гербахъ городовъ Кіевскаго Наместничества» № 15.422, «О гербахъ городовъ Черниговскаго Наместничества» № 15.423, «О гербахъ городовъ Новгородскаго-Северскаго Наместничества» № 15.424 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
39. Указъ «О составленіи Екатеринославскаго Наместничества изъ Губерній Азовской и Новороссійской» № 15.696 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
40. Указъ «О распоряженіяхъ по устройству Екатеринославской Губерніи» № 15.908 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
41. Указъ «Объ учрежденіи Губернскаго города въ Екатеринославскомъ Наместничестве, подъ названіемъ Екатеринославля, и о составленіи сего Наместничества изъ 15 уездовъ» № 15.910 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
42. Указъ «О переводе Присутственныхъ местъ изъ Ольвіополя въ Новый-Миргородъ» № 16.054 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
43. Указъ «О переводе уездныхъ Присутственныхъ местъ изъ города Кременчуга въ городъ Градище, а Губернскаго Правленія и Палатъ въ Губернской городъ Екатеринославль» № 16.774 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
44. Указъ «О присоединеніи къ Екатеринославской Губерніи земель; новопріобретенныхъ отъ Порты Оттоманской, между рекъ Буга и Днестра лежащихъ» № 17.017 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
45. Указъ «О переводе Екатеринославскаго Наместничества городовъ Новомосковска и Алексополя въ назначенныя места» № 17.255 // Там же.
46. Указъ «О переводе учрежденнаго въ Екатеринославской Губерніи города Александріи въ местечко Крыловъ и о наименованіи онаго городомъ Александрією» № 17.361 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
47. Указъ «О присоединеніи местечка Крюкова къ городу Кременчугу, съ подчиненіемъ тамошнему Магистрату и объ упраздненіи Крюковской Ратуши» № 17.504 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
48. Указъ «Объ учрежденіи Таврической Области» № 15.920 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
49. Указъ «Объ составленіи Таврической Области изъ 7 уездовъ, и объ открытіи Присутственныхъ местъ въ оныхъ городахъ» № 15.924 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
50. Указъ «О состояніи тремъ Малороссійскимъ Губерніям, каждой изъ десяти округовъ» № 16.987 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
51. Указъ «Объ учрежденіи въ Кіевскомъ и Черниговскомъ Наместничествахъ уездныхъ городовъ изъ местечекъ и объ открытіи тамъ Присутствен-



- ныхъ местъ; объ образе удовлетворенія владельцевъ, коимъ местечки сіи принадлежали; и о наполненіи ихъ потребными чиновниками» № 17.526 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
52. Указъ «О возстановленіи въ Малороссіи правленія и судопроизводства сообразно тамошнимъ правамъ и прежнимъ обрядамъ» № 17.594 // ПСЗРИ. — Т. XXIV. — Съ 6 Ноября 1796 по 1798. — 872 с.
53. Указъ «О присоединеніи къ Россіи отъ Польши некоторыхъ Областей, и объ учрежденіи изъ оныхъ Губерній: Минской, Изяславской и Брацлавской» № 17.112 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
54. Указъ «О принятіи присяги отъ жителей вновь присоединенныхъ к Россіи отъ Польши, при последнемъ ея разделеніи, областей; объ устройстве оныхъ на основаніи Учрежденія о Губерніяхъ и объ устанвленіи Таможенъ, также пограничной цепи и стражи на новой границе» № 17.323 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
55. Указъ «О составленіи Брацлавскаго Наместничества изъ 13 округовъ» № 17.334 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
56. Указъ «О устройеніи городовъ въ Брацлавской Губерніи и о назначеніи суммы на Губернскіе расходы» № 17.336 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
57. Указъ «Объ открытіи Присутственныхъ местъ въ Брацлавскомъ Наместничестве по Учрежденію о Губерніяхъ» № 17.448 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
58. Указъ «О учрежденіи Волынской и Подольской Губерній первой изъ 13, а последней изъ 12 уездовъ» № 17.352 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
59. Батюшковъ П. Волынь. Историческія судьбы юго-западного края. — С.-Петербургъ: Типографія Товарищества «Общественная Польза», 1888.
60. Указъ «Объ открытіи Волынскаго Наместничества въ городе Житомире» № 17.512 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
61. Указъ «Объ оставленіи города Житомира Губернскимъ городомъ Волынской Губерніи» № 21.364 // ПСЗРИ. — Т. XXVIII. — 1804-1805. — 1352 с.
62. Указъ «О разныхъ распоряженіяхъ касательно устройства Волынской и Подольской Губерній» № 17.354 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
63. У 1797 р. Еленскъ, після приеднання до нього слободи Балти, перейменують у місто Балту. Указъ «О присоединеніи слободы Балта къ городу Еленску, съ переименованіемъ онаго Балтою» № 18.164 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
64. Указъ «Объ учрежденіи Вознесенской Губерніи изъ части, отходящей отъ Брацлавской Губерніи изъ земли, отъ Порты приобретенной, и изъ трехъ уездовъ Екатеринославскаго Наместничества: Херсонскаго, Елисаветградскаго и Новомиргородскаго» № 17.300 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
65. Указъ «О новомъ разделеніи Государства на Губерніи» № 17.634 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
66. Височайше утвержденный докладъ «О назначеніи границъ Слободско-Украинской Губерніи и объ учрежденіи слободъ Зміева и Старобельска» № 17.948 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
67. Височайше утвержденный докладъ «Объ устройеніи Воронежской Губерніи и объ отчисленіи къ оной селеній» № 18.116 // Там же.
68. 22 грудня 1797 р. Катеринослав було перейменовано у Новоросійськ: Указъ «О именованіи Губернскаго города Новоросійской Губерніи Новоросійскомъ» № 18.288 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
69. Центр Маріупольського уїзду у 1801 р. був перенесений до села Оріхове, яке перейменовувалося у місто: Височайше утвержденный докладъ «О переименованіи Новоросійской Губерніи казеннаго селенія Орехова городомъ и о переведеніи въ оное изъ селенія Токмака Присутственныхъ местъ Маріупольскаго уезда» № 19.757 // ПСЗРИ. — Т. XXVI. — 1800-1801. — 882 с.
70. Височайше утвержденный докладъ «О назначеніи границъ Губерніямъ: Новоросійской, Кіевской, Минской, Волынской, Подольской и Малоросійской, и о разделеніи ихъ на уезды» № 18.117 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.



ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

71. Височайше утверждённый докладъ «Объ учрежденіи местечка Звенигородка въ Киевской Губерніи уезднымъ городомъ, вместо Екатеринополя» № 18.317 // ПСЗРИ. — Т. XXV. — 1798-1799. — 935 с.
72. Указъ «О упраздненіи Поветовыхъ и Подкоморскихъ Судовъ Киевской Губерніи, Васильковскаго, Черкаскаго и Уманскаго поветовъ; и о причисленіи оныхъ къ Богоусланскому, Чигринскому и Звенигородскому поветамъ» № 18.708 // ПСЗРИ. — Т. XXV. — 1798-1799. — 935 с.
73. Височайше конфирмованный докладъ «О переименованіи городомъ местечка Таращу на место бывшаго города Пятигоръ и о переведеніи туда Присутственныхъ местъ» № 19.661 // ПСЗРИ. — Т. XXVI.
74. Указъ «О переводе Ямпольскихъ Поветовыхъ Судовъ въ местечко Цекиновку» № 18.349 // ПСЗРИ. — Т. XXV.
75. Указъ «О переводе изъ местечка Чечельникъ Присутственныхъ местъ въ казенное селеніе Рогузку-Чечельницкую, съ переименованіемъ онаго Ольгополемъ» № 24.918 // ПСЗРИ. — Т. XXXI. — 1810-1811. — 954 с.
76. Указъ «Объ именованіи Новороссійской Губерніи города Григоріополя, городомъ Чернымъ» № 19.570 // ПСЗРИ. — Т. XXVI. — 1800-1801; Указъ «О переименованіи города Чернаго Григоріополемъ; о дозволеніи жителямъ онаго на собственномъ ихъ иждивеніи переселиться, куда они заблагоразсудятъ, а остающимся принимать въ свое сообщество выходящихъ из-за границы» № 20.133 // ПСЗРИ. — Т. XXVII. — 1802-1803.
77. Указъ «Объ отчисленіи отъ Слободско-Украинской Губерніи въ Воронежскую трехъ уездовъ и о возстановленіи въ Слободско-Украинской Губерніи трехъ заштатныхъ городовъ» № 20.205 // ПСЗРИ. — Т. XXVII. — 1802-1803. — 1197 с.
78. Указъ «О присоединеніи Старобельскаго уезда, Воронежской Губерніи, къ Слободско-Украинской Губерніи» № 29.729 // ПСЗРИ. — Т. XXXIX. — 1824. — 694 с.
79. Указъ «О возстановленіи пяти Губерній и о подчиненіи пограничныхъ Губерній Военнымъ Губернаторамъ» № 20.004, «Объ определеніи Губернаторовъ и о выборе для сего кандидатовъ в некоторыхъ Губерніяхъ» № 20.005 // ПСЗРИ. — Т. XXVI.
80. У 1809 р. повітовий центр перенесено до слободи Зибкой, яку перейменовано в місто Ново-Зибку; Нове Місто стало заштатним містом: Указъ «Объ уничтоженіи въ Черниговской Губерніи Поветоваго города, Новое Место называемаго; объ учрежденіи таковаго въ слободе Зибкой съ наименованіемъ онаго Новозыбкой; объ обращеніи на устроеніе сего города откупной суммы за продажу вина по слободе Зибкой; объ учрежденіи въ немъ вместо Ратуши, Магистрата и о запрещеніи Евреямъ селиться и приписываться въ ономъ» № 23.460 // ПСЗРИ. — Т. XXX. — 1808-1809. — 1416 с.
81. Указъ «Объ учрежденіи Губерній Малороссійскихъ: Черниговской и Полтавской и Белорусскихъ: Могилевской и Витебской» № 20.162 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
82. Указъ «О новомъ разделеніи Малороссійской Губерніи на Поветы» № 20.684 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
83. Указъ «О переводе Губернскаго управленія изъ Николаева въ Херсонъ и о переименованіи Николаевской Губерніи Херсонскою» № 20.760 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
84. Указъ «Объ открытіи Херсонской и Таврической Губерній» № 20.923 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
85. Указъ «О разделеніи Новороссійской Губерніи на три Губерніи: на Николаевскую, Екатеринославскую и Таврическую, и обгустройстве тамъ Судебныхъ местъ» № 20.449 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.